

בקיאות מול עיון, מה עדיף?

ודאי כי חייב כל בן תורה לרכוש לעצמו מיומנות בשני הכשרונות, בקיאות ועיון. אבל יש לדון במה עדיף להשקיע רוב עמלו כל עוד שהיא נמצא בישיבה. והנה ענה על כך הגר"א, על הפסוק "לך אל נמלה עצל" (משלי ו, ח) וזו לשונו:

"והענין, שצריך האדם בימי נעוריו, שהוא 'זמן הקציר', לאגור ולאסוף היינו ללמוד תורה הרבה. ואח"כ 'בקיץ' שהוא סוף ימיו, בימי זקנותו, לטחון אותם להבין כל דבר על בוריו. וזהו 'אם אין קמח אין תורה, אם אין תורה אין קמח' (אבות, ג) כלומר 'אם אין תורה' אם לא יהיה בידו תורה הרבה, 'אין קמח' לא יהיה לו מה לטחון ולהבין דבר על בוריו. ו'אם אין קמח' כלומר שלא יטחון וידקדק היטב, 'אין תורה' כלומר אין בידו כלום אף שלמד הרבה" עכ"ל לענינו. הרי שהגר"א מודיע שצריכים לשתי התכונות. אלא הוא קובע שצריכים להקדים את אותה התקופה בה אוגרים תורה הרבה ואוספים ידיעות מרובות. ורק לעת "זקנותו" (סבורני, כוונתו אחרי גיל ארבעים וכיו"ב) יקדיש רוב זמנו לעיון.

כבר חז"ל הקדימו ללמד אותנו עיקרון חינוכי זה. אמרו: "לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה. לעולם ליגרס אינש ואע"ג דמשכת, ואע"ג דלא ידע מאי קאמר!" (עבודה זרה יט ע"א). והיו שחשבו שזה נאמר רק בתקופת חז"ל, שלא היו להם ספרים ולכן מוכרחים היו ללמוד הכל בעל פה, לפני שיעסקו בעיון. אבל לא כן הוא, שהרי למדו זאת שם מהמקרא. כתוב בתהלים (א, ב) "כי אם בתורת ה' חפצו" ורק אח"כ "ובתורתו יהגה יומם ולילה". וכיון שזה לימוד מהמקרא, התורה שלנו היא נצחית לכל הדורות, ואינה מפני סברת אנוש המחדש איזה רעיון, היא לא תשתנה.

וכך מצאנו דבר פלא. בתקופת רבי יוחנן לא היה מפורסם לכל ספר "תורת כהנים" על ויקרא. כאשר נודע לו לר' יוחנן על הספר, בקש שיביאוהו לפניו. עסק בגירסת הספר שלשה ימים, ואח"כ עסק בלימוד בעיון הספר משך שלשה חדשים (יבמות עב ע"ב). ובאמת יש להקשות על ר' יוחנן. מדוע "הפסיד" שלשה ימים ראשונים כדי להטיל כל הספר על זכרונו? הרי בינתיים הפסיד בלימוד העיון. ואם היה עוסק בעיון, ממילא היה גם זוכר כל הענינים הנידונים בספר? אלא לימוד גדול יש כאן. כי גם העיון לא יצליח כל כך, אם אינו מקדים בתחילה לימוד וגירסת פשטות כל הספר כולו. והוא כדברי המחנכים, שיש בתחילה לסקור כל עניני הספר ורק אח"כ לעיין כל פרט בפני עצמו.

וזה מפורש בתענית (ח ע"א) "אם ראית תלמיד שלימודו קשה עליו כברזל, [זה] בשביל משנתו שאינה סדורה לו". ומפרש רש"י: "שקשה לו מרוב קושיות, בשביל משנתו שאינה סדורה לו ואינו זוכר מה כתיב בה. ולפיכך אינו יודע לפרק". ולכן מצאנו שם בהמשך הסוגיא כי ריש לקיש היה חוזר על לימודו ארבעים פעם, לפני שנכנס

לשמוע עיון בסוגיות ההן מפי ר' יוחנן. וכן שם ר' אדא בא אהבה חזר על לימודו עשרים וארבעה פעם לפני שנכנס לשמוע שיעור מפי רבו רבא.

רבנו יוסף חיים (מחבר "בן איש חי") כתב ביאור לאגדות חז"ל בשם "בן יהודע". שם על כתובות (סב ע"א) קובע שיש לעסוק שש שנים בגירסת הש"ס ורק אח"כ להתחיל בלימוד בעיון.

ובאמת גם בגיל מבוגר ומתקדם, העדיפו חז"ל את המומחים בבקיאות מאשר המומחים בעיון הסוגיות. מעשה שהיה כך היה. רב יצחק בר יהודה היה רגיל ללמוד אצל המעיין הגדול רמי בר חמא. קרה ונטש אותו כדי ללמוד אצל רב ששת. כעס עליו רבו. בקש הרב מרב יצחק הסבר, למה עזב אותו? ענה כי כאשר הוא מקשה עליו ועונה לו ע"פ סברא, יש לפעמים סתירות לסברא. אבל כאשר לומד מפי הבקי הגדול רב ששת, תמיד יש לו סמך קדמון על מי לסמוך (זבחים צו ע"ב).

וכאשר דנו חז"ל בענין סדרי חשיבות בפדיון שבויים, ואין כסף בקופה לפדות את כולם, החליטו "סדרן קודם לפלפול" (ירושלמי, הוריות, סוף פרק ג). והפרי מגדים (על או"ח סוף סי' קלו, אשל אברהם) הביא שהסיקו מכך כי לקבל עליה לקריאת התורה, סדרן בעל הוראה קודם לפלפול. עיין דברי הראשון לציון הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר" בהקדמתו לח"א, עמ' 19) והביא מהריב"ש ועוד לענין זה.

וכך מצאנו כי כאשר חפשו מי יעמוד בראש הישיבה, והיתה ברירה לבחור בעל בקיאות או בעל עיון, אמרו "סיני עדיף. הכל צריכים לבעלי חטים" (הוריות יד ע"א. ואמנם עיי"ש פירוש המאירי, כי גם הבקי חייב להיות מבין לימודו, ולא יהיה רק יודע שטחיות המאמר).

מהר"ל מדגיש את החשיבות שכל בן תורה יזכור את לימודו. וכך דבריו ב"תפארת ישראל" (פרק סח) "לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבעל פה (גיטין ס ע"ב) וכו'. וע"י תורה שבעל פה היא בפה האדם והתורה עמו לגמרי, ואינה על הקלף כתובה, רק היא בפה האדם". וכמו שכתב מהר"ל במקום אחר על נחיצות הלימוד בעל פה "עד שבזה האדם בעצמו הוא בעל תורה, והוא הברית והחיבור שיש לאדם עצמו עם הש"י. שלא יבטח האדם בעורות הבהמות המתות אשר התורה כתובה עליהם" ("באר הגולה", סוף "דרוש על התורה", עמ' מח).

כלומר כאשר האדם איננו זוכר בעל פה, והוא צריך לומר "ניתי ספר ונחזי", אין זה נקרא שהתורה עמו ממש. בדומה לזה אמרו חז"ל "אם ישאל לך אדם דבר, אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד" (קידושין ל ע"א). לעניננו הוא שהאדם ידע בעל פה גם בלי צורך להביא ספר. כתב מהר"ל: "לכך אמר הכתוב 'שמחה לאיש במענה פיו' רוצה לומר שלימותו שתיכף ומיד שישאל אותו האדם בדברי תורה, משיב לו וכו' ולא כשגמגם בדברי תורה. כי אצל זה (המגמגם) אין התורה בפועל אלא בכח [בפוטנציה]

שצריך התלמיד חכם לחפש בספרים. ממילא ע"י זה אינו נחשב פעל שלם" (נתיבות עולם, תורה, סוף פ"ד עמ' כב). ומסיים דבריו בתוצאה קשה נוספת: "ודבר זה אנו רואים בעינינו שמיום שבטל דבר זה, לא נמצאו בעלי מעשה [קיום ההלכה] והכל הוא הסיבה הזאת. כי כאשר התורה עמו [שהאדם יודע הנושא בעל פה] האדם קרוב אל השם ית' מצד שהוא בעל תורה".

וחזר על כך אח"כ מהר"ל בכל חריפותו: "ואל יעלה על דעתך שהאדם הוא נחשב 'בעל תורה' בשביל שאם יש לפניו משנה או גמרא, שיכול לפלפל ולישא וליתן להקשות ולעקור הרים. אל תאמר כי זה 'בעל תורה', שהרי אין התורה עמו [שהרי איננו יודע בעל פה כל עניני המסכת ההיא!]. רק [תגיד ותגדיר] שהוא 'חכם ויודע לפלפל'. אבל מה שייך לומר עליו שהוא 'בעל תורה'?" (נתיבות עולם, תורה, סוף פ"ו עמ' כו).

בודאי אין בכל הנ"ל לשלול או להחליש לימוד העיון. וכבר כתב אריז"ל כמה זמן יש להקדיש בכל יום ללימוד העיון ("שער המצוות", פרשת ואתחנן, עמ' עט). אבל באנו לחזק את עמל היקרים בני הישיבה לקבוע סימנים כדי לקנות ידיעת התורה (עין עירובין נד ע"ב, למדו זאת מהתורה, מהנביאים ומהכתובים. ומקורות משולשים הללו מוכיחים גדולת הענין). ואם נדייק לשונו הזהב של רב חסדא שם: "אין תורה נקנית אלא בסימנין". ולא אמר בקיצור אומר "תורה נקנית בסימנים" והיה חוסך ב' מלים ומקיים הדרכת חז"ל (פסחים ג ע"ב) "לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה". כי רב חסדא בא להדגיש כי המזניח שיטת הסימנים, חס וחלילה לא יזכה לקנין התורה. כי איננה נקנית אלא כך!

אשריכם בני חיל, בני הישיבה האוחזים בדרכי אבותינו. ויש הוכחות מן הסדר של המלים במשניות ובברייתות שהן נערכות דוקא כך כדי להקל על הזכרון, וכך היו חז"ל לומדים. נביא כאן שתי דוגמאות. חז"ל קבצו יחד רשימה, מה הן הרעות הגדולות ביותר. "כל חולי ולא חולי מעיים, כל כאב ולא כאב לב. כל מיחוש ולא מיחוש הראש. כל רעה ולא אשה רעה" (שבת יא ע"א). [א] הנה ברור שסדרו מלמטה בגוף האדם והולך לקראת למעלה. מעיים, גבוה מהם הלב, גבוה ממנו הראש. והאשה עטרת לראש בעלה. [ב] וכן סדרו את ארבעה מאמרים אלו לפי סדר אלף-בית, חולי, כאב, מיחוש, רעה. אותיות ח, כ, מ, ר. הכל כדי שישננו את המאמר בעל פה.

כן מצאנו במסכת עירובין (סה ע"ב) אמרו "בשלשה דברים האדם ניכר, בכוסו, בכיסו ובכעסו". הנה בחכמה סדרו לפי אלף-בית, כל המלים המתחילות באות כ', אבל עוד שניה לפי הסדר היא: ו, י, ע. כדי להקל על הזכרון.

וכן ייעצו "אל תרצה את חברך בשעת כעסו, ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו, ואל תשאל לו בשעת נדרו, ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו (אבות ד, יח). באיזה סדר נאמרו הדברים? פשוט לפי סדר אלף בית: כעס, מת, נדר, קלקלה. כדי להקל על הזכרון.

וכן במסכת חולין (קלג ע"ב) רשימת עשרים וארבעה מתנות כהונה, ועשר מהם במקדש. "חטאת וחטאת העוף, אשם ודאי ואשם תלוי, זבחי שלמי צבור ולוג שמן של מצורע, שתי הלחם ולחם הפנים, שיירי מנחות ומנחת העומר". הרי מנו אותם זוגות זוגות. וגם שלמי צבור, ושמן מצורע, אות היכר שלהם שמתחילות באות ש'. ויש עשרות דוגמאות לכך בתלמוד. כי שננו בעל פה.

[בספר "אוצרות המוסר", עמ' 761-764 יש לקט עצות כיצד לחזק כוחות הזכרון]